

Poglavje 4

Rejska kultura

Sašo Sever^{1,2}

Izvleček

Reje prašičev ne smemo vrednotiti zgolj po finančnem rezultatu. Dolžnost nas vseh, ki smo tako ali drugače povezani s prašičerejo je predvsem, da pri rejcih, obudimo tiste vrline, ki jih lahko strnemo v izraz rejska kultura in te vrednote predstaviti uporabniku. Šele takrat bomo dosegli, da reja prašičev ne bo le poligon, kjer se bodo kresala mnenja o etičnosti reje, mučenju prašičev, škodljivosti mesa prašičev, smradu itd. Naše poslanstvo mora biti zanamcem predati rejo prašičev v luči, ki bo odsevala prizadevanja naših dedov za ohranitev te častne živinorejske panoge. S korektnim odnosom do živali izboljšamo njihovo po čutje in proizvodnost, kar se končno odseva v ekonomskem učinku reje.

Ključne besede: prašiči, rejska kultura, navade

Abstract

Title of the paper: **Stockmanship.**

Pigs rearing should not be evaluated only through financial effects. Duty of those, who are involved in pig rearing activities, is to wake up virtues, known also as breeding culture, in pig breeders and to present this values to final users. This is the only way to achieve that pig breeding will not be area, where opinion striking will going on, concidering breedeng etics, pigs torturing, pork perniciousness, undiserable odours, etc. Our mission is, to hand over to our posterity pigs breeding in its throe aspect, which will reflect our ancestors efforts to preserve this honourable animal breeding branch. Good stockmanship improve animal welfare as well as their productivity, which is finally reflected in economic outcome on the farm.

Keywords: pigs, stockmanship, habits

¹KGZS, KGZ Murska Sobota, Štefana Kovača 40, 9000 Murska Sobota

²E-pošta: saso.sever@guest.arnes.si

4.1 Uvod

Cilj razvoja je izboljšati kakovost človeškega življenja. Razvoj mora omogočiti ljudem, da polno razvijejo svoje potenciale in jim omogoči dostojno in polno življenje. Gospodarska rast je le en del razvoja, vendar ne more biti cilj sama po sebi, ne more se nadaljevati neomejeno in nekontrolirano. Ena od naših najpomembnejših nalog danes in v bodoče je ohranjati sisteme, biološko pestrost ter zagotoviti trajnostno rabo obnovljivih virov.

Veliko ljudi, tudi prašičerejcev, je zaskrbljenih za dobrobit živali. Na skrb za dobrobit živali vplivajo socialno – ekonomske razmere, kultura, religija, tradicija in še kaj bi lahko naštel. Menim, da vsi tisti, ki smo tako ali drugače povezani s prašičerejo razumemo in sprejemamo njihovo zaskrbljenost. Le-ta nam pomeni enega od izzivov v prihodnje. Slovenija se v svetu najbrž nikoli ne bo uveljavila kot politična, gospodarska ali celo vojaška sila. Uveljavili pa se bomo lahko z znanjem in kulturo.

Napredek v reji prašičev najbrž ni le “drvenje” po avtocesti brez odstavnega pasu in počivališč. Znanje, spoznanja in izkušnje naših prednikov so še kako pomembne. Želim si, da bodo nekoč tudi naši zanamci verjeli v to in naše izkušnje pa tudi zmote koristno uporabili, ko se bodo odločali o svoji prihodnosti.

Naši predniki so že pred stoletji redili prašiče. Poznali so osnovne zakonitosti krmljenja, zdravstvenega varstva, reprodukcije in odbire prašičev. Znali so se pogovarjati med seboj, spoštovati in se učiti drug od drugega.

Za boljše razumevanje zanamcev si bomo v nadaljevanju pogledali koncept reje prašičev v 18. stol., oziroma takratnega prašičerejca - namišljenega Antona. Sodoben oziroma današnji način reje prašičev nam je vsem dobro znan, zato o njem ne bomo razpredali. Na koncu bomo prišli do spoznanja, da v bistvu sploh nista tako različna, kljub temu, da je starostna razlika med njima vsaj 150 let. Vse tisto kar bomo zaznali pri enem in pogrešali pri drugem, bi lahko z eno besedo poimenovali “rejska kultura”. Pojem rejska kultura je težko opredeliti, ker gre za skupek človeških lastnosti, ki se odražajo v vsakdanjem delu s prašiči in okoljem.

4.2 Rejec prašičev v 18. stoletju

Anton je bil povsem običajen, namišljen rejec prašičev. Srečala sva se, ko sem prebiral knjigo izpred 150 let (Anonymous, 1850). Njegovo znanje me je presenetilo, pa sem ga prosil, da mi pomaga pri pisanju tega prispevka. Dogovorila sva se, da mu zastavim nekaj vprašanj o reji prašičev in mi nanje odgovori, kot je najbolje znal. Pridno sem zapisoval njegove odgovore.

Kakšna krma je primerna za prašiče?

“Poleti ima svoj živež na paši, kjer zauživa travo, korenine, drevesne korenine in sadje, mrčes, črve in močvirne živali, v hlevu pa zelenjavo, pomije in stranske ostanke od žganjekuhe.

Pozimi prašič zauživa ostanke od oljarn, žganjekuhe, drože od vina in sadja, pomije, kuhane korenine, krompir, želod, žir, otrobe itd.”

Sodoben prašič je herbivor. Beljakovin živalskega izvora in pomij praktično ne uporabljamo več. Poslužujemo se večfaznega krmljenja, avtomatiziranih sistemov razdeljevanja krme, restrikcije krme in po spolu ločenega krmljenja. Veliko pozornosti pri krmljenju posvečamo sestavi beljakovin in razmerju med posameznimi hranilnimi snovmi. Bolj malo pa se zavedamo, da je še kako pomembna pestrost obroka.

Kako je s krmljenjem?

“Dobro je preudariti treba ali imaš dovolj krme ali ne, zakaj po tem se ravna število prašičev katere si hočeš rediti. Prerajtati je treba katera paša je za prašiče, kateri ostanki od oljarn, žganjarij, mlina, kuhinje itd. Dobro je če je tudi mogoče, v jeseni prašiče v bližnji gozd na želod in žir gnati. Nenazadnje je treba pomisliti kako je s semenom za krmo in s steljo, ali je mogoče si umetno pašo napraviti in ali je povsod vode dovolj.”

Danes krmljenje prašičev temelji na žitih. Bolj kot kadarkoli v preteklosti skrbimo za varnost porabnika. Znamo identificirati kritične točke v prehranjevalni verigi in tudi skozi krmljenje prašičev skrbeti posredno za zdravje ljudi. Znamo vplivati na sestavo mesa in maščobe.

So prašiči koristne živali?

“Silno koristne živali so, ker bolj hitro rastejo kakor druge domače živali, se prav urno pomnožijo in zaužiti živež bolj v mast preobrazijo kakor druge živali, razen tega pa so z vsem zadovoljni, ker so silno požrešni. Koristni so zaradi plemena in reje kakor tudi zaradi svojega gnoja. Ve se, da je njih meso, prekajeno in neprekajeno posebno dober živež, kri je dobra za klobase in še koža in ščetine so koristne, ker se dajo dobro prodati. Tega dobička nimamo samo veliki, ampak tudi mali kmetovalci, ki redijo enega ali več prašičev. Pravijo, da dobra svinja kmetovalcu toliko dobička da kakor dobra krava.”

Sodobnega prašiča za trg praktično ocenjujemo le po deležu mesa. Vse ostalo - drobovino, ščetine in kožo - zavržemo. Do nedavnega je celo slanina predstavljala samo stranski proizvod, ki je skozi sistem plačevanja predstavljal le breme za rejca. V zadnjem obdobju slanina spet dobiva na pomenu. Izločke prašičev žal še zmeraj obravnavamo v glavnem kot ekološko sporen odpadek in ne kot visoko vredno gnojilo za kmetijske površine. Sodobna kulinarika je osiromašena, saj si brez dobre šunke, klobas in zrezkov kuhe sploh več ne predstavljamo.

Koliko časa živi prašič?

“Prašič doživi 20 do 30 let. V dveh letih je večinoma dorasel. Ker imamo prašiči večinoma za rejo, jih že s 3 ali 4 leti zakoljemo. Starost se da iz zob spoznati, prav gotovega znamenja pa nimamo.”

Sodobne genotipe svinjk prvič osemenimo v 7 do 8 mesecu starosti, povprečni remont je 30 do 40 %, pujske odstavljamo v starosti 4 tednov, prašiči povprečno priraščajo 700 do 800 g dnevno, povprečna mesnatost trupov je 58 %.

Katere so posebne lastnosti prašičev?

“Še domači prašič ima nekaj okornosti in toposti divjega. Teško le se da voditi in se ravna na paši veliko manj po glasu pastirja kot druga živina. Sliši silno dobro, čuti pa bolj slabo. Zgodilo se je, da so miši debele prašiče objedle, brez da bi ti to čutili. V nevarnosti si pridejo prašiči na pomoč in se znajo zelo razsrditi, če so posamezni prašiči k cviljenju prisiljeni, posebno če jim hoče kdo male pobrati. Branijo se z grizenjem, merjasci se pa posebno s svojimi suvavniki bojujejo in branijo. Zelo in dostikrat nevarno ranijo z njimi.”

Sodobni hlevi za prašiče žal premnogokrat prašičem ne dovoljujejo izražati svojega naravnega obnašanja. Prevelikokrat se zanašamo na drago opremo in izvedbe hlevov, katere v prvi vrsti gradimo zase in ne za prašiče. Sodobna spoznanja iz etologije pa dovolj zgovorno pričajo, da je še kako pomembno poznati vedenjske vzorce prašičev. Z raznimi predpisi in sankcijami so nam predpisali sisteme, ki niso nič drugega kot praktična uporaba etoloških zakonitosti. Zakonodaja ne zagotavlja prašičem optimalnih pogojev, ampak predpisuje minimume, ki jih morajo rejci izpolnjevati.

Kako odbirate prašiče za plemo?

“Pri velikih rejah se je treba takoj po žlahtnem plemenu ozreti. Njegova znamenja so: precej velik život, posebno mora bolj dolg in v rebrih dobro vstvarjen biti, noge in glava morajo po možnosti majhne, kratke in tanjke biti, saj se na njih ne more ne veliko mesa ne masti naložiti. Tudi koža naj je tanjka, debela koža potrebuje več živeža, navadno so na tanjki koži krajše in tanjše ščetine. Oči morajo biti bistre in jasne. Hrbet mora biti od pleč do križa raven, širok in ploščat, s strani pa dolg, globok, viseč trebuh. Dobro plemo se kaže tudi v tem, da prašiči radi žrejo, urno rastejo, da svinja veliko mladih ima, da se urno debelijo, da niso premehkuzni ne predivji. Prašiči, ki so dobrega plemena in se razen tega radi debelijo, imajo navadno velika in viseča ušesa.”

Sodobne prašiče ne odbiramo zgolj po zunanosti, temveč na osnovi napovedi agregatnega genotipa. V ta namen so strokovnjaki razvili zelo sofisticirane programske pakete, ki nam pomagajo ovrednotiti veliko število podatkov za žival in njene sorodnike. Še vedno pa je ostalo najpomembnejše opravilo preizkušanje prašičev na proizvodne lastnosti, temeljito in sprotno zbiranje ter zapisovanje podatkov. Vsaka napoved plemenske vrednosti je kakovostna le toliko, kolikor kakovostni so vhodni podatki.

Ali je potrebno voditi kakšno dokumentacijo?

“Tega je pri prašičih tem potrebneje ker je vse na rodovitnosti svinje in na redivnosti ležeče, zato je treba pri pičlosti rejne prašiče takoj ločiti. Obenem pa se tudi kakor je že bilo rečeno

starost prašičev ne da natanjko spoznati in katero samo rodne bukve izkazati morejo. V teh je zapisano: ime, barva, velikost, kolikokrat je svinja mlade imela, koliko mladih je imela, koliko je stara, od koga je bila kupljena, po čem je bila kupljena in ali je bila tam tudi vzrejena, iz katere dežele in kraja je, katerega plemena je merjasec in koliko mladih je imela navadno njegova mati, katerega plemena je svinja in koliko je imela vselej mladih, ali je sedaj breja in kdaj je bila pri merjascu, pri katerem merjascu je bila, kdaj je prasila in koliko, kako je prasila, kako so bili mladiči odbrani, koliko njih je bilo prodanih, koliko v pleme odloženih in koliko vkopljenih, kdaj so bili vkopljeni, po čem so bili prodani, ali ni bilo nič nesreče pri tem, druge opombe. Kmetovavske bukve morajo vsakdanje krmljenje in stroške izkazovati, da je mogoče ceno in boljše krmljenje dokazati. Treba je tudi, da imata svinja in merjasec posebna imena, da se z njima lepo ravna in sta privajena ljudi.”

Črede na kmetijah so danes tudi veliko večje, zato si reje prašičev brez sprotnega in natančnega zapisovanja dogodkov ne moremo več predstavljati. Le na tak način se da pravočasno in pravilno ravnati in vplivati na ekonomski uspeh reje. Osnovni dokument vsake resne prašičerejske kmetije je hlevska kartica, katere mesto je v hlevu in na katero sproti in natančno beležimo dogodke pri živali.

Kakšen mora biti hlev?

“Pripraven hlev je prva potreba, toda večidel so hlevi silno nemarni. Najslabša luknja se da prašičem v prebivališče. Zjutraj zgodaj jih spodijo na puste kraje ali v mlake, ko pa pridejo zvečer spet domov jih zaprejo v nesnažne, smrdeče luknje in jih pustijo v gnoji ležati. Posledica so bolezni in mnogi prašiči pocepajo v celih čredah. Prašiči, posebno taki ki so za pleme in mladiči ne trpijo mraza, prva skrb je da svinjaki ne stojijo v mrzlih vetrovih, da so pozimi hudega mraza zavarovani, poleti pa hladni ostanejo. Ne smejo biti ne prenizki ne previsoki in ne preprostorni. Visoki naj so 7 do 8 čevljev in ne pregloboki, da jih doseže svež zrak. Ve se, da mora svinjak tudi pripravne line imeti, da dovolj sape in svetlobe dobiva, kakor da tudi namesto izparjenega zraka nov vanj pride. Strop mora biti trden in debel posebej če nad njim leži klaja in da le-te sopara ne spridi kar se dostikrat zgodi. Razen tega je koristno svinjake večkrat z vodo sprati. Pri mladih in pri svinjah katere so za pleme, se morajo line večkrat, pozimi pa le kako dobro uro odpreti da hud mraz v svinjak ne pride. Dolgost in širokost svinjakov se ravna po številu prašičev. Po srednji meri se rajta poldeveti čevljev na dolgo in široko za enega prašiča. Boljše je več svinjakov imeti v podobi štirivogljne, merjasec ki je za pleme ima svinjak sam velikosti 20 do 24 čevljev v dolgosti in širokosti, svinja ki bo prasila pa 30 do 36 čevljev. Po dva odrasla prašiča naj sta skupaj in imata prostor velik 10 do 14 čevljev v širino in dolžino. Tudi se posebno priporoča, da je svinjak trden in dobro izdelan in kakor vsako stanovanje za ljudi na sončnem kraju postavljen. Posebno je treba na toploto svinjakov paziti. Ozrmo se nekoliko po deželi; kakšne svinjake vidimo? Majhne lesene zaboje z majhno luknjico namesto lin-res, da se Bogu usmili. Za dobre svinjake je treba da so iz trdnih debelih plohov, kiso trdno vezani in kaka 2 čevlja v tla vdeleni in da imajo dober trden strop. Če so plohi dobro zloženi, da nič mrzlega zraka ne puščajo, so za rast in tek prašičev pripravni. Zidani svinjaki so pa

vselej boljši. Line morajo blizu pod stropom biti. Tla morajo tako narejena biti, da se lahko gnojnica odteka. Tudi morajo 1 čevelj nad zemljo biti, višje pa ne, ker bi se lahko breje svinje ko se iz svinjaka izpuščajo poškodovale. Tla so položena s hrastovimi plohi. Za krmljenje so korita katera so po širokosti svinjaka položene ki se z vratmi zapre, te pa se lahko dvigujejo. Le-ta se odprejo kadar se krma v korito da. To je dobro, da prašiči korita ne onesnažijo in da ni treba v svinjak hoditi. Ker močnejši prašiči vedno slabše odrivajo od korita je treba le-tega večkrat pregraditi, da vsak prašič svojo jed sam mirno dobi. Kamnita korita sicer dalj časa zdrže, toda jed se v njih prekmalu ohladi, zavoljo tega so lesena boljša. Da prašiči korita ne ogrizejo, ga je treba ob robu z železom okovati.”

Gradnji in ureditvi hlevov so danes namenjene številne knjige. Še vedno pa bolj ali manj praviloma slabo skrbimo za higieno hlevov in živali. Žal še vedno hleve gradimo stihijsko. Premnogo hlevov “zgradijo” trgovci opreme in gradbenega materiala namesto živinorejcev - strokovnjakov, ki bi poznali zahteve in potrebe prašičev različnih kategorij. Med rejci velja prepričanje, da so dobri hlevi le tisti, ki so dragi in po možnosti iz betona, bolj malo pa se poslužujemo gradbenih elementov kot so les, opeka, slama itd. Pri prezračevanju dajemo prednost le elektronsko krmiljenim napravam, enostavnim rešitvam, ki se ne kvarijo, pa ne zaupamo. Ne upoštevamo naravnih zakonitosti pri postavitvi hlevov, naravnem zračenju itd. Prenekatera sodobna oprema živalim povzroča trpljenje in poškodbe. Bolj malo upoštevamo dobrobit prašičev, ko se odločamo za sistem hlevov. Računalniška tehnika je pri moderni reji prašičev zelo dober pripomoček, ne more pa nadomestiti prisotnosti rejca in pomanjkljivega znanja. Sodobne smernice ureditve hlevov za prašiče narekujejo drugačno razmišljanje. Hleve v prvi vrsti gradimo za prašiče, vsled tega je smiselno, da pri gradnjah upoštevamo etološka spoznanja.

Kaj je potrebno vedeti o kužnih boleznih prašičev?

“Večkrat se zgodi, posebno v veliki vročini in pri slabem ravnanju s prašiči da kužne bolezni napadejo cele črede. Dostikrat so jih svinjarji sami krivi, ker prašiče preveč urudijo. Torej je prvo pravilo s takimi kupčevalci prašičev in svinjarji se ne več pečati, njih prašičev ne v svoje svinjake puščati in se vsakih dotikov z njimi varovati. Sploh ko se v kakem kraju o bolnih prašičih sliši, se morajo lastni od vseh tujih daleč stran držati in nobenega tujca v hlev spustiti. Posebno potrebno je takrat prašiče snažiti, jim zmeraj dovolj vode dati, jih po 3 krat v tednu kopati ali oprati in svinjake pridno prezračiti. Če se v kakem svinjaku že bolni prašiči najdejo, se morajo koj od drugih ločiti in z njimi se mora posebno ravnati. Vsi ljudje, ki imajo z bolnimi ali poginulimi prašiči, s krmo in gnojem takih živali opraviti morajo biti prav previdni in se ne dotikati zdrave živine. Svinjarji, kateri svojo živino v največji vročini gonijo, jo z dolgo potjo utrudijo in kadar v prenočišče pridejo lahko svojo živino obvarujejo vsake bolezni če jo poleti samo od 3 do 8 ure zjutraj in od 5 do 9 ure zvečer gonijo, jih bolj v redu krmijo in jih večkrat kopljejo ali pa z mrzlo vodo poškopijo.”

Povprečni rejec zna opazovati spremembe in pravočasno ukrepati. Le malokateri pa se zaveda zdravstvenih tveganj pri prometu z živalmi, zlasti takrat ko le-te prihajajo iz povsem drugih okolij. Zdravstvena slika slovenskih prašičev je na zavidljivem nivoju. Ni pa tako

stanje samoumevno. Želimo si bolj kot doslej, da bi rejci pravilno uporabljali karantene, dezbariere in oddeleke za bolne živali. Migracija ljudi po prašičerejskih obratih je prevelika. Hlev mora postati delovno okolje, v katerem je vstop vsem, razen lastniku in strokovnim službam, prepovedan.

Anton je bil dober sogovornik, a čas je neusmiljeno mineval. Vsakdanje obveznosti so me vse bolj vračale v 21. stoletje. Lepo sem se zahvalil za pogovor, Anton pa mi je v slovo podaril čtivo za na pot: *“Poduk, kateri uzihi prefhizhe plemeniti, rediti in debeliti, mefo in plezheta prekajevati, in bolesni prefhizhev fposnavati in sdraviti sa kmetovavze in kmetijfke shole, ki ga je v nemfhkim fpifal fkufhen kmetovavez in ki je bil po priporozhenji z.k. kmetijfke drushbe v Ljubljani poflovenjen.”*

4.3 Zaključek

Bolj ko sem se vračal v sedanjost, bolj so me okupirala razmišljanja Antona in z večjo vnemo sem prebiral knjigo. Le kaj se je zgodilo zadnjih 150 let, da tako drugače sprejemamo vede-nje o prašičih. Ni dvoma. Posedujemo znanje in tehnologijo, ki nam omogočajo do skrajnih mej izkoriščati genetski potencial prašičev. Ekonomika nas sili k optimiranju delovnih procesov, na stotine natančno imamo razdelane stroške in dobiček. Pa vendar nimamo ničesar, ker pozabimo, da prašič ni delovni stroj ampak živo, čuteče bitje.

Mar bo res postala rejska kultura lov za izgubljenim zakladom? Je morda tako razmišljanje korak nazaj? Vprašajmo se:

“Kakšen odnos imamo do prašičev kot živih bitij, kako jih znamo opisati, kako znamo spremljati in zapisovati dogodke, kakšne hleve gradimo, v kakšnih pogojih redimo prašiče, kako skrbimo za bolne živali, kako ohranjamo tradicijo kolin-nekoč praznika na kmetiji, poznamo dovolj kulinariko? Kakšne so naše prehranske navade, kako skrbimo za zdravstveno varstvo živali in ljudi, kje kupujemo plemenske prašiče, kakšen odnos ima porabnik do reje prašičev oziroma kakšna je javna podoba prašičereje nasploh in še bi se lahko spraševali.”

Odgovore na vprašanja poznam. A to je znal že Anton pred 150 leti. Dejstvo je, da redimo prašiče zaradi podobnih koristnih lastnosti, kot so to počeli naši dedje. Res so naši prašiči bolj mesnati, bolj rastni, bolj plodni, a vendarle ostajajo prašiči. Morda bodo čez leta kakšne druge lastnosti prašiča pridobile na ekonomski teži (debelina kože, sestava ščetin, velikost notranjih organov itd.). A tudi takrat bo prašič še zmeraj prašič.

Nekaj se pa vendarle je spremenilo zadnjih 150 let. Oddaljili smo se od vsega tistega kar delu s prašiči daje vsebino, to je rejska kultura. Nekoč so živali častili kot svete in bogu podobne. V Mojzesovi veri Stare zaveze pa so bile žrtvovane božanstvu. V starem Rimu so imele status stvari - skupaj z ženami, otroki in sužnji. V srednjem veku se je živalim lahko celo zgodilo, da so bile pred sodiščem obtožene in sojene, če so poškodovale človeka. V polpretekli zgodovini so jim dajali celo imena. V naših dneh pa prašiči postajajo le kilogrami mesa izraženi v centih in vir onesnaženja s smradom in gnojevko.

4.4 Viri

Anonymous 1850. Poduk, kateri uzhi prefhizhe plemeniti, rediti in debeliti mefo in plezheta prekajevati, in bolesni prefhizev sposnavati in sdraviti sa kmetovavze in kmetijjke jhole. Ljubljana, Jurij Lerher: 170 str.